

EGY RENDHAGYÓ ELŐADÁSRÓL

Louise O. Vasvári december 17-i előadása több szempontból rendhagyó volt. Az előadónő a Holocaust túlélőiről beszélt, ám a hangsúlyt még sem a Holocaust eseményeire helyezte. Nőkről volt szó, de az előadás főszereplői nemcsak a társadalmi, illetve vallási szegregáció (kirekesztés) áldozatai, hanem elsősorban a szakmai élet kiváló képviselői is voltak. Maga az előadónő sem látszott az igazságtalan társadalom frusztrált áldozatának. Meglepően szűkszavú volt, és valójában csupán a tényekre szorítkozott, kihagyva a díszítő irodalmi fordulatokat.

Az előadást megelőzően a „Budai Sófárban”¹ megjelent egy ismertető cikk, amely röviden, de elég pontosan vázolta fel Vasvári professzornő kutatásának és munkájának körvonalait. A cikkből kiolvasható, hogy Louise Vasvári kutatásának aspektusa meghaladta a tudományt olykor még ma is meghatározó strukturalista szemléletet. Monique Wittig, Judith Butler és más posztmodern kutatónőkkel párhuzamosan Louise Vasvári a nőt a világ tevékeny alanyaként értelmezi. Ennek során a szociális kapcsolatok és közösségi magatartás „qeere” aspektusa is helyet kap.

A biedermeier-korszak már régen elmúlt: az erkölcsi szabályok, a magatartás, a társadalmi szokások, a ruházat és az ízlés – mind-mind megváltozott. Csak a nőkről alkotott felfogások őrizték meg ezt a stílust. Még ma is a régi klisék működnek, amelyek értelmében a nők minden vonatkozásban gyengébbek, pszichéjük labilisabb, a lelkük finomabb, de ugyanakkor érzékibb is.

Vasvári Louise ezzel szemben arról szólt, hogy a nők képesek önállóan megküzdeni a túlélésért, illetve sikeresen feldolgozni a múlt traumáit. A nehézséget nem a képesség, hanem a lehetőség hiánya okozza. Ezért pedig a társadalmat sújtja a felelősség, amely máig is a nők nagy adósa. A nőktől, akiket nap, mint nap ma is megfosztanak a férfiakkal azonos jogoktól és személyi szabadságtól, még senki sem kért nyilvános bocsánatot.

A nők csak 19. század vége – 20. század eleje óta tanulhatnak a felsőfokú tanintézetekben. Talán meglepő, de azok közül, akik első fecskéként ültek az egyetemi padosorokban, sokan az orvostudományi egyetemet választották. Louise állítását Bédi-Schwimmer Rózsa adataival igazolhatom, aki a „Nő és a társadalom” feminista lap 1907. évi 1. számának 14. oldalán arról számolt be, hogy Magyarországon már 27 magyar orvosnő nyerte el a szakképesítést.

¹ 2011-2012. December-Január, XIII. évf. 9. szám 11. old.

Louise Vasvári azokról a nőkről beszélt, akik orvosnőként élték túl a Holocaust. Az aktuális kutatása elsősorban nem a magyar származású zsidó orvosnőkről szól, noha az említettek sorában elhangzott egy magyar név is: Lengyel Olga. A Holocaust-irodalom hangnemétől eltérően Louise nem arról beszélt, mit csináltak ezekkel az orvosnőkkel, hanem arról, hogy ők mit tettek (vagy nem tettek) a frontokon, a lágerben, az emigrációban stb.

Ezen a helyen kénytelen vagyok közbeszólni, de remélem, hogy ez nem kuszálja össze az elbeszélés fonálát. Ugyanis feltűnt, hogy a Holocaust-irodalom csak kevés női visszaemlékezést tartalmaz. Louise is említette, hogy az általa megtalált emlékiratok többsége meglepően késői eredetű: legtöbbször a múlt század 80-90-as éveiben jelent meg. Pedig volt olyan személy is, aki Auschwitz után azonnal kezdte rögzíteni – tényszerűen – a lágeri tapasztalatokat éppen azért, hogy a részleteket el ne felejtse. De később még sem folytatta ezt a munkát. Az általam olvasott legkorábbi női munka 1947-ből származott (Munkácsi Noémi: *Zsidó szertartások és népszokások a német női haláltáborokban In: Semitic studies in memory of Immanuel Löw – Keleti dolgozatok Immanuel Löw emlékére*, Budapest, 1947). A Holocaust tapasztalatairól az utóbbi ideig többnyire a lágereket túlélő zsidó férfiak írtak. A zsidó feministák változtattak ezen a gyakorlaton, hiszen a memoire a feminista kutatók egyik kedvelt forrása.

Milyen kár, hogy a magyar nyelv nem különbözteti meg nem szerint a névmásokat. A társadalmi érzékenységet fokozottan érintette volna, ha az egyes számú harmadik személyre utaló rag egyértelműen a nőnemre mutatott volna az olyan történetekben, mint amilyen Gisella Perlről szólt: egy nő saját kezűleg latrinákban végezte el az abortuszt az auschwitzi fogolynőkn. Louise valószínűleg „puszta kézzel” kifejezést akarta használni, de ez nem „jött össze”. A „puszta kézzel” és a „nő” lexemákból egy szörnyű kép alakul ki.

Hiszen az abortusz önmagában is érzékenyen érinti a társadalmi véleményt, főleg ha a nő rákényszerül erre – ekkor ez a beavatkozás egyértelműen gyilkosságnak minősíthető. A szó egy olyan brutális, erőszakos, véres cselekményt takar, amelyben egy alanyi módon eljáró nő nehezen képzelhető el. A női magatartást polgári mércével mérő társadalom undorodik a „nőiesség” ilyen elkorcsosulásától. Gisella Perl több ilyen gyilkosságot hajtott végre, sőt közel 1000 esetről beszélt.*

És nem csak ez... Volt, amikor meggyorsította a haldokló gyerek halálát, hogy egy másik életét megmentse. Meg kellett tennie... Bűnös? Esetleg nőként még duplán is? Áron

* Talán nem meglepő, hogy visszaemlékezéseiben Gisella arról is beszél, hogy ezt a negatív számot későbbiekben mintegy kijavította, amikor is 1500 gyerek világra hozatalánál közreműködött.

Appelfeld „Katarina” című regénye hősnőjének meg kellett tapasztalnia, hogy a társadalom a gyilkos nőnek képtelen megbocsátani.

Gisella Perl azon ritka nők közé tartozott, akik a 20. század elején egyetemre mehettek, és orvosi diplomát szerezhettek. Louise kiemelte, hogy az első orvosnők közül döntően zsidó nők voltak. Ez a tény kevésbé meglep, noha a 19. századi pesti zsidó közösség kutatási anyagában a zsidó orvosnőkkel nem, csak a bábákkal találkoztam, amit a polgári ízlés még úgy-ahogy elfogadott. Persze, fenntartásokkal! Olvastam egy korabeli férfi orvos (Jankovics, 1843) könyvét, amelyben kételyét fejezte ki a bábák erkölcsével és szakmai felkészültségével szemben. Gondolom, hogy mindenekelőtt saját szakmai tekintélyét és jövedelmét féltette, amelyet a női konkurenciával már semmiképp sem akart megosztani!

A városi zsidó polgári családok – visszatérve a témánkhoz - a lányokat is tanították, akik közül többen keresték is a szakmai továbbképzés lehetőségét, hiszen a vallási élet gyakorlásából – és ez által a zsidó kultúrából is – a hagyomány értelmében ki voltak zárva.

Ezen kívül Louise szerint az orvosnők között többen voltak leszbikusok, vagyis a társadalmi helyzetüket (családi állapotukat) ilyen módon próbálták elfogadhatóvá tenni. Le a kalappal Louise előtt, hogy ebben a korlátokkal terhelt világban a különböző szexuális életmódokról is szót emelt. Sőt számára a hetero- ill. homoszexuális magatartási minta egy nagyon fontos körülménynek tűnik. Végül is, a kutatási statisztikája egyértelműen igazolja, hogy a férjezett életállapot hátrányosan hatott (hat!) a nők szakmai pályafutására és önmegvalósítására. A társadalom itt is erősen korlátozza a nőt, hiszen „tradicionalisan” azokat a női mintákat támogatja (erkölcsileg-anyagilag), akik az önmegvalósulás emberi vágyát feladják a család oltárán: a gyerekszülés és a férjellátás javára.

Ezt mutatja Nathorf Hertha és Gisella Perl pályafutásának összehasonlítása. Annak ellenére, hogy Gisella Perl élete a háború után nem alakult ki könnyen, sőt mint német kollaboránst és háborús bűnöst bíróság elé akarták állítani, az USA elnökének személyes közbejárására az ügyet megszüntették, végül is lehetőséget kapott az orvosi munkára.

Hertha, ezzel szemben, soha többé nem dolgozhatott orvosként. Feladva önmagát, Hertha segített férjének, aki szükséges vizsgák letétele után mégis orvosi pályát futhatott be. Az ehhez szükséges pénz Hertha konyhai-takarítói munkájából származott. Később Hertha asszisztensként segédkezett férjének praxisában. Emlékeinek megírására, persze, se ideje, se energiája nem maradt.

Frankelthal Káte háromszoros hátrányból küzdött életéért és szakmai önmegvalósításáért: nem csak orvosnő, de szocialista és egy emancipált nő volt. Mégis úgy tűnik, hogy éppen az utóbbi körülmény segítette elő az érvényesülést. A német orvostudományi körökben Káte

mindig is „enfant terrible” (rosszgyerek) volt. Politizált, tartományi parlamenti képviselő lett és női katonatorvosként az I. világháborúban seregben szolgált. Egyébként az osztrák hadseregben, mert a német hadsereg ezt nem engedélyezte. Észbontó! Bezzeg a II. világháborúban már rengeteg női katonatorvos volt a seregben. Ugyanis akkoriban ez már nem presztízs, hanem szükség-kérdés volt!

A mai nagyotmondó és hangzatos fogalmakkal élve Frankelthal Käte elveszítette a zsidó identitását. A valóságban pedig kénytelen volt elszakadni a zsidó környezettől, amely akadályozta őt az érvényesülésben. A náciak elől Käte külföldre menekült, végül az USA-ba került, ahol sok munka és megpróbáltatás árán sikeres házasság-terapeuta lett.

Levi-Montalcini Rita még nagyobb sikereket élt: neurobiológiai kutatásokért Nobel-díjat kapott, emlékirataiban családját nem említi.

Adelsberger Lucie Auschwitzban cigánygyerekekkel foglalkozott. Már 1946-ban megírta az auschwitzi emlékeit, de a napló első változata befejezetlen maradt. Csak 1956-ban valósította meg naplója végleges szerkesztésének publikálását. Vajon miért? Feltételezem azért, mert az emlékekre addig nem volt ideje, de talán el is vonták volna energiáját az egzisztenciális küzdelemtől, amit a háború után kellett folytatni. Élni és dolgozni akart, ehhez keményen kellett küzdeni. New Yorkban 1949-ben vált valóra a szakmai terve: azóta ismét orvosként dolgozott, publikált, praktizált. Szakmai területe az allergológia volt. Mellrákban halt meg 70-es években.

Vasvári Louise a nem zsidó, keresztény politikai fogoly-orvosnőket is említette. De akár zsidó, akár keresztény, az orvosnők alacsonyabb státuszban voltak férfi orvosoknál. Nyiszli Miklós, például, Mengele boncorvosa volt. A helyzete annyira kiváltságos volt, hogy még ágyneműs ágyban is aludhatott. Az orvosnők nem kaptak ilyen kedvezményt.

Az auschwitzi orvosnőknek a lágerben nemcsak az abortusz, ill. szülés levezetésénél, de a fiatal lányok sugaras sterilizációjánál is kellett segíteni. Láttak magyar nők hosszú sorait, akiket babakocsikkal együtt vittek a krematóriumok felé... Látták, de túléltek.

A férfiak ilyen jellegű tetteit, illetve élményeit a társadalom – ugyan borzongva – de el tudja fogadni. De a nőktől... A nőktől elvárjuk, hogy valahogy másként bánjanak a brutalitással és az erőszakkal. A zsidó orvosnők példája pedig azt igazolja, hogy a nők képesek a túlélésre és az újrakezdésre, vagyis nem érzékenyebbek, mint a férfiak. Ki-ki személyes alkatától függően képes (vagy mint Nyiszli képtelen) volt az Auschwitz utáni életre. Csak a nőknek kevesebb lehetőség adatik. Nem az Égiek, hanem a társadalom által. Erről szólt az előadás valójában. A túlélők közül volt olyan orvosnő, aki azt mondta, hogy a háború után még rosszabb volt. El lehet ezt képzelni?